

ENN ENRAYT ASARLARIDA AYOL RUHIYATI TADQIQI

Raximova Umida Soliyevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Urganch davlat universiteti

Urganch, Uzbekistan

umida1976@list.ru

<https://orcid.org/0000-0003-3060-3833>

ANNOTATSIYA

Maqolada Enn Enraytning "What Are You Like?", "The Gathering", "Making Babies" hamda "The Green Road" asarlarida ifodalangan homiladorlik, onalik, keksalik muammolari, ona va qiz o'rtasidagi munosabat, holatlari tahlilga tortilgan. Enraytning romanlarida onalikning turli usullarda namoyish etilishi, ona obrazlarining rang-barangligi, an'anaviy stereotiplarga qarshi turishi, shuningdek, onalik, til va shaxsiyat o'rtasida bog'liqlikning mavjudligi o'rganilgan. Yozuvchining mazkur asarlarida ona ruhiyatini yoritishda psixoanalitiklar nazariyasiga tayangani va onaning turli qirralarini oila, ona-farzand munosabatlarida ochib berilgani izohlangan. Adibaning tanlangan asarlarida onalikning go'zal tabiati, bemsil mehr-muhabbati tasvirining biografik va psixologik tahlili, asar qahramonlarining ichki dunyosi, keksa yoshdagi ayollar ruhiy holati, hayoti davomidagi qayg'u-iztiroblarining barcha nuqtalari tahlil qilingan.

KALIT SO'ZLAR

Psixoanalizm, ruhiyat, onabola munosabatlari, onalik, shaxsiyat, til, homiladorlik, keksalik.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПСИХОЛОГИИ ЖЕНСКИХ ХАРАКТЕРОВ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ЭНН ЭНРАЙТ

Рахимова Умида Салиевна

Доктор философии по филологическим наукам (PhD)

Ургенчский государственный университет

Ургенч, Узбекистан

umida1976@list.ru

<https://orcid.org/0000-0003-3060-3833>

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются ситуации беременности, материнства и старости, взаимоотношений матери и дочери, изображаемые в произведениях Энн Энрайт "What Are You Like?", "The Gathering", "Making Babies" и "The Green Road". Автор статьи описывает различные способы представления материнства, многообразие образов матерей, противостояние сложившимся стереотипам в романах Энрайт, в том числе рассматривает представленную в них взаимосвязь между материнством, языком и личностью. Анализ произведений Энн Энрайт показал, что при освещении материнской психологии писательница опиралась на теории психоаналитиков, позволил раскрыть различные аспекты материнства в семье и во взаимоотношениях матери и ребенка. В статье представлен биографический и психологический подход к художественному анализу прекрасной природы материнства и беспримерной материнской любви, всесторонне рассмотрены изображение внутреннего мира героев, душевного состояния пожилых женщин, передача всех прекрасных и горьких моментов в жизни женщин в избранных произведениях писательницы.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Психоанализ, психология, отношения мать-ребенок, материнство, личность, язык, беременность, старость.

RESEARCHING THE PSYCHOLOGY OF FEMALE CHARACTERS IN THE WORKS OF ANNE ENRIGHT

Rakhimova Umida Saliyevna

Doctor of Philosophy in Philological Sciences (PhD)

Urgench State University

Urgench, Uzbekistan

umida1976@list.ru

<https://orcid.org/0000-0003-3060-3833>

ABSTRACT

This article analyzes the problems of pregnancy, motherhood, old age, relationship between mother and daughter, expressed in Anne Enright's works "What Are You Like?", "The Gathering", "Making Babies" and "The Green Road". In Enright's novels, motherhood is presented in different ways, the diversity of mother images, opposition to traditional stereotypes, and the existence of a connection between motherhood, language, and personality are explored. In these works, the author relied on the theory of psychoanalysts to illuminate the maternal psyche, and reveals various aspects of motherhood in the family and mother-child relationships. The article analyzes a biographical and psychological analysis of the image of the beautiful nature of motherhood and incomparable love, the inner world of the heroes of the work, the mental state of elderly women, and all the moments of grief and suffering of their life in the selected works of the writer.

KEY WORDS

Psychoanalysis, psyche, mother-child relationship, motherhood, personality, language, pregnancy, old age.

KIRISH

Jahon adabiyotida psixoanalizm atamasi haqida fikr bildirgan bir qancha olimlar mavjud. Psixoanaliz fanining asoschisi Zigmund Freyd nazariyalari adabiyotshunoslar uchun ayol psixikasini o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Ko'pgina yozuvchilar roman, drama va hikoyalarida psixologik hamda raqobatbardosh hayotni shakllantirishda psixoanalitik yondashuvlardan foydalanishadi. Z.Freydning nazariyalari ko'plab mualliflarga ona obrazi, qahramonlar ruhiyatini tasvirlashda katta ta'sir ko'rsatdi. Z.Freydning tushlar talqini va kundalik hayot psixopatologiyasi kabi asosiy ishlari adabiyotga psixoanalizning asosiy tamoyillarini kiritdi. Z.Freyd "Ona ruhiyati" nazariyasida ona-bola munosabatlari, onalikni yo'qotish, onalikning tashqi munosabatlari, ona ruhiyati va boshqa munosabatlarni tahlil qilishni o'rganish uchun psixoanalizni qo'llagan (Freyd Z., 2003, 387). J. Lakan Freydning psixoanaliz usulini fransuz falsafasi va sotsiologiyasi ta'limotlari bilan modernizatsiya qildi. Julia Kristeva fransuz faylasufi psixoanalizni feminizm va tilshunoslikka kengaytirdi.

Badiiy asarlardagi ayollar ruhiyati tasviri, ularning oila va jamiyatdagi o'rni bilan bog'liq tavsiflar davrni xarakterlashda ham muhim omil vazifasini o'taydi. Ona ruhiyatining psixoanalitik tahlili jahon adabiyotida keng muhokama qilinadigan tadqiqot mavzusi bo'lganligi sabab, Enn Enrayt ko'pincha asarlarida onalik mavzusiga murojaat qiladi. U nafaqat tajribali adabiyotshunoslar, tanqidchilar doiralari uchun, balki oddiy kitobxonlar uchun ham qahramonlarini noodatiy va yangi qirralarda gavdalanitiradi. Adibaning tanlangan asarlarida onalikning go'zal tabiati, bemisl mehr-muhabbatini tasvirining biografik va psixologik tahlili ushbu faslning mohiyatini tashkil qiladi. Psixologik tahlil asar qahramonining ichki dunyosiga kirish, barcha tafsilotlari bilan tasvirlash, uning ruhiy holatini ochib berish, hayoti davomidagi qayg'u-iztiroblarining barcha nuqtalarini bera olishidir. XX asr boshlarida

Zigmund Freyd va Karl Gustav Yunglar inson psixologiyasining asoslarini ishlab chiqishi bilan badiiy adabiyotda qahramon psixologiyasini o'rganish dolzarb ekanligini ko'rsatdi (Юнг К.Г., 2011, 355) Enraytning asarlarida ushbu psixoanalitklarning mezonlariga asoslanib psixologik tahlil nuqtai nazari bilan yondashamiz. Ushbu tahlilda uning "*What Are You Like?*", "*The Gathering*" hamda "*Making Babies*" esselar to'plamidagi onalik, til va o'zlikni anglash, hamda "*The Green Road*" romanida keksalik ruhiyati, kasallikdan aziyat chekkan ona mavzulari ochib beriladi.

ASOSIY QISM

Muhokama Enraytning uch asarida ifodalangan onalik muammosi yoki ona va qiz o'rtasidagi munosabat atrofida bo'lib, esselar to'plami homiladorlik holatlari haqida hikoya qilinadi. Enraytning romanlarida onalikning turli usullarda namoyish etilishi, shuningdek, onalik, til va shaxsiyat o'rtasida bog'liqlikning mavjudligi o'rganiladi. Ushbu uzviylik haqida Y. Kristeva paradoksal fikr bildiradi: "doimiy bo'linish bu tana bo'linishi va natijada tilning bo'linishidir" (Kristeva J., 1987, 254).

What Are You Like? va *The Gathering* romanlarining ikkalasida ham ona mavjudmasdek: u har doim uzoqda, olib tashlangan, yetishib bo'lmaydigan; qizlarda uyg'otadigan tuyg'ulari hech qachon sevgi emas, balki har doim dushmanlik, aybdorlik ruhiga yo'g'rilgan. Shunga qaramay, romanlar o'rtasida onaning mavjud emaslik holati bo'yicha ba'zi farqlar mavjud bo'lib, onani qizidan ajratib turadigan masofa minimalligiga qaramay farqlanadi: "*What Are You Like?*" romanida ona vafot etgan, holbuki "*The Gathering*"da tirik bo'lsa-da, asosiy e'tibor qiziga qaratilgani uchun ikkinchi darajaga tushiriladi. 2000-yilda yozilgan "*What Are You Like?*" romanida ona qizi doim ro'para bo'lishi bilan his qilinadigan qo'rquv ob'ekti bo'lib ifodalanadi; 2007-yildagi "*The Gathering*" romanida onaga hamdardlik bilan munosabatda bo'linadi, uni tushunishga va uning befarqligini oqlashga urinish paydo bo'ladi. Romanlarni ajratib turadigan etti yil ichida sodir bo'ladigan holat Enraytning o'z onaligidir. Bu fakt Y. Kristevaning fikrini isbotlash uchun ishlatilishi mumkin: "Tug'ish orqali ayol onaga aylanadi, o'z onaligi bilan muloqotga kiradi; ular o'z-o'zidan ajralib turadigan bir xil davomiylikdir" (Kristeva J., 1980, 239). Shunga qaramay, onani o'rab turgan sukunatga dosh berib bo'lmaydigan holat sifatida qaraladi, bu esa onalarning tillarini yo'qotish xavfini ko'rsatadi. Tilning yo'qolishi o'zlikni yo'qotish xavfi bilan tengdir va ikkala roman ham qahramonlarining shaxsiy inqiroziga qaratilgan: "*What Are You Like?*" to'g'ridan-to'g'ri inqirozga ishora qiladi, "*The Gathering*"da bosh qahramon akasining o'limi natijasida yuzaga kelgan o'ziga xoslik inqiroziga qaratiladi. Ikkala romanda ham ona asardagi qahramonlar shaxsiyati qayta tiklanadigan subyekt sifatida tasavvur qilinadi. Har ikkala matnda garchi qizlarni ona orqali o'zligini topish istagi umidsizlikka tushgan bo'lsa-da; qizlar anglaganidek, ularni onalik o'rnida kutayotgan narsa ularning aslida kimligini ochish emas, balki "ushbu o'ziga xoslik, mutant, ikki tomonlama – ona va bola" o'rtasidagi yo'qotishdir (Enright A., 2000, 20) Shuning uchun, o'zligini topishda, ular onani rad etishlari kerak. Bu esa shaxsiyat ona bilan doimiy munosabat evaziga yaratilganligini ko'rsatadi.

Enn Enraytning "*What Are You Like?*" romani egizaklar – Mariya Delahanti va Rouz Kotter – tug'ilganidan bir-birlarini bilmay ajralishlari ularning qayta topishishlari sayohati tasvirlangan asardir. 1985-yilda Mariya sevgilisi qo'lida unga juda o'xshash suratni ko'rgach, bu o'zining surati emas, balki singlisi bo'lishi mumkinligini tushunadi. Mariyaning

nafaqat singlisi, balki egizaklari ham borligini anglashi, hikoyaning qolgan qismini Mariya va egizaklari o'zlarining mavjudligi haqidagi haqiqatni izlashlari sifatida tasvirlangan. Nafaqat turli davrlarni, balki turli shaharlarni ham qamrab olgan ushbu romanda qizlarning ajralishiga olib keladigan ijtimoiy ta'sirlar, yo'qolgan o'zligini idrok etish va keyinchalik oilaviy rishtalarini anglash bilan kurashish yo'llari ko'rsatilgan. Mariya va Rouzning kutilgan uchrashuvi hikoyani boshqargan bo'lsa-da, ularning oilaviy hikoyalari ularning ajralishlariga va bir-birlarining mavjudligiga e'tibor bermasliklariga olib keladigan ijtimoiy omillarni ko'rsatadi.

Hikoya shuningdek, ularning hayoti va onalarining hayoti o'rtasidagi sezilarli farqlarni ta'kidlab, 1960-yillardagi ayollarga nisbatan 1980-yillardagi munosabatlarni tasvirlaydi. Mariya, Rouz va oilasi qilgan tanlovlari ular shaxsiyatining ajralmas qismidir, chunki Mariya va Rouz o'z oilalari bilan birga mamlakatlaridagi ijtimoiy maqomlarini muhokama qiladilar. Shu tarzda, Enraytning romani o'ziga xoslik o'zgaruvchan ekanligini va oxir-oqibat irland milliy o'ziga xosligining an'anaviy shakllarini beqarorlashtirishini ko'rsatadi, tug'ilishidan ajratilgan egizaklarning yana bir-birini topish vaqtigacha o'zligini yo'qotish izlarini tasvirlaydi. Egizaklarning tug'ilishi juda og'ir sharoitlarda sodir bo'ladi: homilador paytida, onalarida miya shishi paydo bo'lib, ularning tug'ilishi aslida onalarining o'limiga sabab bo'ladi, ayol vafot etadi, lekin bolalarini saqlab qolish maqsadida uning hayotiy funksiyalari sun'iy ravishda saqlanib qolinadi. O'lib bo'lgan onadan (hujayra) tug'ilgan qizlar uchun tug'ish harakati tavsifini onalik qo'rquvi deb atash mumkin. Ushbu parchada bu quyidagicha tasvirlangan: *"His wife was lying in the bed. Her chest was pushed out with air, like a fist, the tubes up her nose were choking her, the wires to the heart monitor were shocking her into a pulse. His wife did not move. He thought of the baby drifting inside her, floating, wired. Its pulse was confused, but real. While hers was not real, they said, because she was dead"...* Yotoqda yotgan rafiqasining ko'krak qafasi mushtdek bo'lib, havo bilan to'ldirilgan, burnidagi naychalari uni bo'g'ib qo'ygan, yurak monitoring simlari puls bilan urardi. Xotini qimirlamasdi. U uning ichida suzayotgan, o'ralib yotgan chaqaloqni o'yladi. Yurak urishi chalkash bo'lsa ham haqiqiy urardi (Enright A., 2000, 225).

Shunday qilib, tug'ish hayot va o'lim o'rtasidagi chegaralarni buzgani kabi jismi o'lik onadan qanday chaqaloqlar dunyoga kelishi Evelinni hayratga soladi: qizlaridan birining o'gay onasi Evelin chaqaloqqa qarab: *"What kind of child comes out of a dead woman? A child with no brain? A child with two heads? Or no child at all? Just the smell of one maybe, or its wriggling, in the shape of a box. Evelyn looked at Maria, sitting on the carpet, all flesh and smiles and spit. She was small for a monster"*. (Vafot etgan ayoldan qanday bola tug'iladi? Aqlsiz bolami yoki ikki boshli bolami? Yoki umuman bola emasmi? [... ..]. Evelyn gilam ustida do'mboqqina, jilmaygan va tupuklari oqib turgan Mariyaga qaradi. U yirtqich bo'lish uchun hali juda kichkina) (Enright A., 2000, 15) deb o'yladi.

Qiz onasining hayoti evaziga tilga kirib, o'zligini tan olishi yangi tug'ilgan chaqaloqning birinchi aytgan so'zlari uning o'z ismi ekanligi bilan ta'kidlanadi: "Mariya", – dedi u [otasi]: "Mariya. Uning tug'ilishidan ko'ra dahshatliroq nima bo'lishi mumkin? Faqat mana shu: uning tomog'idan ikki marta chiqqan birinchi so'z uning ismi edi". Shunday qilib, roman o'ziga xoslik, til va matrisid o'rtasidagi bog'liqlikni aniq ko'rsatib beradi; shuningdek, onani u yo'q qilgan taqdirda ham sevish mumkinligini anglatadi. Bu tug'ilgandan so'ng darhol

birovga berilgan va o'zining kelib chiqishidan bexabar bo'lgan Rouzga mos keladi; u asrab olinganini bilgach, har bir ayolda o'zining "haqiqiy" onasini ko'radi. Xuddi shunday, otasi tarbiyasida qolgan va onasining o'limidan xabar topgan qiz Mariya onasining izini topishga harakat qiladi, lekin hech qachon buning uddasidan chiqmaydi: *"She has a feeling like there is someone always coming around the corner, who never arrives"*. (U har doim burchakdan hech qachon kelmaydigan kimningdir kelayotganini his qiladi) (Enright A., 2000, 54). Sirli va yashirin qolishi kerak bo'lgan sirlarni oshkor qilish va "ego hali o'zini tashqi dunyodan va boshqa odamlardan keskin chegaralanmagan davrga" qaytishga majburlash holatini ikkala qiz ham boshdan kechiradi, natijada bu iztirob o'z joniga qasd qilishga sabab bo'ladi (Freud S., 2008, 324). O'z shaxsini shakllantirish uchun qizlar onasining yo'qligini hatto ramziy darajada bo'lsa ham, qabul qilishlari kerak bo'ladi, chunki ona timsoli bolaga shaxsiyatni yo'qotish bilan tahdid qiladi. Enraytning romanida qizlar onaning yo'qligiga ko'nikib, qabul qilgandagina avtonom shaxsga aylanishi mumkin; xuddi Mariya *"onasini bir paytlar yozgi ko'ylagida, paltosida yoki maktab sumkasida ushbu xiyobonlar bo'ylab aylangan va sayr qilgan, endi esa u boshqa qaytib kelmasligini (...). U har safar sayr qilganida, doimiy sayr qilmay, allaqachon ketgan deya anglagani va qabul qilgani singari"*. (Enright A., 2000, 53).

"What Are You Like?" romanida qizlar o'zligini topishda onaning o'limiga sabab bo'lishlari chuqur psixologizm asosida yoritilgan; *"The Gathering"* romani ham xuddi shunday o'lim sahnasini aks ettirsa-da, ammo bu safar shafqatsiz realizm metodidan biroz chekinadi. Ushbu romanda tasvirlangan ona-qiz munosabatlari onaning yo'qligiga va yo'qotish iztiroblariga asoslanadi: *"Always vague, Mammy is now completely faded. I look her in the eye and try to find her, but she guards whatever she has left of herself deep inside. She looks at the world from this far place, and allows it all to happen, without knowing quite what it is. It is hard to tell how much she takes in, but there is a peacefulness to her too"*. Oyijonim har doim noaniq va butunlay xiralashgan. Men uning ko'zlariga qarayman va uni topishga harakat qilaman, lekin u o'zidagi hamma narsani botinida saqlaydi. U dunyoga mana shu uzoq joydan nazar tashlaydi va tushunmasdan barcha hodisalarni sodir bo'lishiga qarab turadi. U dunyo tashvishlarini o'z domiga olgan deb aytish qiyin (Enright A., 2007, 197).

Qizning onasi bilan har safargi uchrashuvi muvaffaqiyatsiz uchrashuv, ya'ni ko'ngilsiz hodisadek tasvirlanadi, qiz hali ham buni qabul qila olmaydi: *"It still puts me in such a rage. The way, when I turn away, she seems to disappear, and when I look, I see only the edges. I think I would pass her in the street, if she ever bought a different coat. If my mother committed a crime there would be no witnesses - she is forgetfulness itself"*. Bu meni hali ham g'azabga soladi. Men burilganimda, u g'oyib bo'ladi va qaraganimda, uning qirralarini ko'ra olaman. Agar u boshqa palto sotib olgan bo'lsa, ko'chada uning yonidan tanimay o'tib ketaman, deb o'ylayman (Enright A., 2007, 3). Bosh qahramon Veronikaning, allaqachon ona bo'lgan shaxsning inqirozi, ona sifatida u ham so'nishi yoki o'zi aytganidek, hayotini "vergullarda" yashashga rozi bo'lishi kerak, degan shubhadan kelib chiqadi. Roman oxirida Veronika eri va qizlarini tashlab ketadi; bir necha kundan so'ng, u qaytishga qaror qiladi, "o'z hayoti izmiga tushib qolish" jarayonini tugatadi, o'zining almashtirilishi va o'ziga xosligi yo'qligi haqiqatiga duch keladi va shu bilan ramziy onalik funksiyasini bajarishga rozi bo'ladi.

Enraytning *"What Are You Like?"* romanida ona bo'lish ramziy darajada o'limga

tengdir, buni qizlarning bir-birlariga murojaati va onalikni rad etishlari bilan birga o'z shaxsi haqidagi yakuniy xulosalari orqali tasvirlanadi. Qizning nuqtai nazaridan yozilgan roman o'ziga xos "onalik dahshatini" taqdim etadi; undan farqli o'laroq, "*The Gathering*" allaqachon ona bo'lgan qizning nuqtai nazarini qabul qiladi va shuning uchun roman onalikni rad etish emas, balki qiz–ona tadrijiy bosqichi ramziy tartibda o'z o'zni sifatida qabul qilishi kerak bo'lgan muzokaralar, sheriklik va sukunat hamda so'nish bilan murosaga kelish deb hisoblanadi.

Enraytning romanlari onalik va onalar haqida yozish mumkin emasligini isbotlashi mumkin; shuning uchun ular Y. Kristevaning "til ramziy funktsiya sifatida beixtiyor harakat va onaga doimiy munosabatni bildirishdan iborat" degan fikrini to'liq tasdiqlaydi, deyish mumkin (Kristeva J., 1987, 136). Biroq ikkala romanda ham onaning gapirishiga ruxsat berilgan joylari mavjud. "*What Are You Like?*" romani uchinchi shaxs tilidan hikoya qilinib, vafot etgan ona Annaning hikoyati ifodalangan oxirgi bob bundan mustasno. Uning qabr ortidan so'zlagan nutqida ayollar, xususan, onalarning tilga bo'lgan munosabati haqida to'g'ri fikr bildiradi: "*When I was dying, I thought I should write things down, but the words made no sense. I thought that if I could write I would not die, but that made no sense either. There is no story to living and then dying. There is no story to living, and having a child, and dying. Not for me. No matter what order I put them in*". Men o'layotganimda, nimadir yozishim kerak deb o'yladim, lekin so'zlardan hech qanday ma'no yo'q. Yoza olganimda edi, o'lmagan bo'lardim deb o'yladim, lekin buning ham ma'nosi yo'q. Yashash va so'ngra o'lish haqida hech qanday hikoya yo'q. Yashash, farzand ko'rish va so'ngra o'lish haqida ham yozilmagan. Ularni qanday tartibda qo'ymayin, bu menga bog'liq emas (Enright A., 2000, 234).

Aynan tilning ramziy tartibida onaning o'rnini anglash Annani: "Men bu erda, qabrda, so'zlardan va ular nimani xohlashlaridan qo'rqaman" deb tan olishga majbur qiladi. Enrayt asarni ishtirok etmagan ona nutqi bilan yakunlar ekan, onalik boshqa tilga muhtoj bo'lsa ham, o'z ifodasi uchun o'rin topishiga ishora qiladi. "*The Gathering*"da ona ovozi nazokatli, ammo umidvor tarzda jaranglaydi. Enrayt onalik va til haqida so'ralganda, shunday javob berdi: "Barcha munosabatlar biz va onalarimiz o'rtasida sodir bo'ladi, shuning uchun onalar haqida yozib bo'lmaydi" (Enright A., 2008, 3). Uning ushbu so'zlaridan tilning kelib chiqishida ota emas, ona joylashganligini anglashimiz mumkin. Balki biz bu ona haqida ramziy ma'noda shaxsiyatimizga tahdid sifatida tasavvur qilingan onani emas, balki barcha hikoyalar ortida topilishi mumkin bo'lgan ijodkorlik asosi va manbai, jismoniy vokalizm sifatida o'ylashimiz mumkin. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Enrayt xuddi "*The Gathering*" romanidagi Veronika singari, allaqachon ramziy funktsiyaning chegaralarini biladigan, lekin unga to'liq rioya qilishga rozi bo'lmaydigan qiz va onadir.

"*The Gathering*" va "*The Forgotten Waltz*" romanlarida ona obrazi ahamiyatli, ammo ikkinchi darajali hisoblanadi. Enrayt o'z asarlarida turli yoshdagi ayollar psixologiyasiga jiddiy e'tibor qaratadi. Uning "*The Green Road*" romanida qaysarlik, itoatsizlik, keksalik ruhiyati, kasallikdan aziyat chekkan ona xususiyatlari ifodalangan. Yozuvchi "*The Green Road*" romanida keksalikni yaxlitlik yoki zaiflik tasvirlari orqali emas, balki bo'shliqlar va tugallanmagan istioralar orqali tasvirlaydi. Yozuvchining bugungi kundagi barcha asarlaridan ko'ra ko'proq "*The Green Road*" romani keksa ayolning so'nggi kunlari tasviriga bag'ishlangan. "*The Gathering*" romanidagi ona parishonxotir, kuchsiz, zaif, kasalmand,

o'n ikki marta homilador bo'lgan, nasl qoldiruvchi roli tufayli sog'ligidan ayrilgan. "*The Forgotten Waltz*"ning noto'g'ri yo'l tutgan qahramoni Jinaning onasi Joan garchi aybdorlik va repressiya tuyg'ulariga qaram bo'lsa ham, o'z erkiga ega, mustaqil, oilaviy vazifalaridan tashqari subyektiv mavjudlikka egaligi sabab, boshqa ko'rinishdagi ona timsolidir. Biroq aynan o'z erki tufayli jamiyat tomonidan unutilgan va qizi uchun mavhumlik olamiga yo'naltirilgan siymo, chunki qizi onasining sa'y-harakatlarini qanday baholashga ojiz.

Marina Uornerning ta'kidlashicha, yoshi ulug' ayollar katta hayotiy tajribaga ega bo'lishadi (Marina W., 2009, 23). Bu Enraytning "*The Green Road*" romani bilan bog'liq holat bo'lib, u Rozalin Konsidinning qanchalik ramziy va o'ziga xos obraz ekanligini ko'rsatadi. "*The Green Road*" butun Irlandiya romanining ko'plab an'anaviy tasvirlari – oila, avlodlar o'rtasidagi rishtalar, mulk, motam, ichkilikbozlik, tushunmovchilik, tarixiy jarohatlar soyasi, hissiz munosabatlar iztirobini sabr-toqatli, ammo tahqirlangan ona timsolining his-tuyg'ulari bilan bog'liq holda qayta ko'rib chiqadi. Haqiqatan ham, "*The Green Road*" nafaqat onaning roli markazdaligi uchun, balki G'arb madaniyati va Irlandiya jamiyatidagi ramziy onalikning barcha muammoli tomonlarini birlashtirgani uchun ham hayratlanarli. Ajablanarlisi shundaki, Rozalin ayollikning ko'plab qarama-qarshi arxetiplarining qat'iy orqaga qaytishi va takrorlanishi kabi namoyon bo'ladi: u aybdorlikni his qiladigan, fidoyi irland onasi. Rozalin – bir vaqtning o'zida buyuk ona, ayol kuchining bemisl timsoli. A.Fogatining aytishicha "Rozalin shved psixologi Karl Yung ijodidagi Yungning buyuk ona tasviri, arxaiik ayol kuchining kuchli ramzi, ayolning Irlandiya ramzi sifatida qayta tartiblangan ko'rinishi, nuqsonli roman qahramoni, "Qirol Lir"ning ayol timsoli va zamonaviy Irlandiyada keksa ayolning psixologik jihatdan aniq portreti" (Anne F., 2018, 131). Ushbu rollar mozaikasi Enrayt tomonidan ayollik va keksayish haqidagi keng tarqalgan afsonalarni tadqiq qilish va zamonaviy Irlandiyadagi uni tasavvur qilish mumkin bo'lgan barcha xususiyatlardan mahrum keksa ayolning ruhiy holatini o'rganish uchun birlashtirilgan.

Rozalin yetmishidan oshgan keksa ayol bo'lib, keksaligiga qaramay, uy sharoitida qolishni istamasligi, mashina haydashi va yolg'iz sayr qilishi haqidagi doimiy ishoralar va asosan, o'zini xotirjam his etmayotgan uyini sotish istagi romanda yaqqolroq yoritilgan. Rozalin unga ta'sir qiladigan jismoniy va ruhiy azob-uqubatlardan o'zini xalos qila oladigan murakkab xarakterga ega. Kichkina qizining xotiralari romanning boshida retrospektiv tarzda keltiriladi. Rozalinning keyingi o'y-xayollari prospektiv xarakter kasb etadi, ya'ni bolalari uni tashlab ketganidan va yolg'izligidan iztirobga tushadi, shuningdek, vaqtning shiddati va keksaliklikning nochor holatidan qayg'uradi: "*Every day she drove out in her little Citroën and she walked. She was the old woman of the roads. But she had legs like Arkle, her husband used to say, by which he meant that she was a thoroughbred. Rosaleen recognised, in her reflection, the good bones of her youth. She never lost it*". Har kuni u o'zining kichkina Sitroen mashinasini haydab ketar va piyoda yurardi. U yo'ldagilar ichida eng keksasi edi. Ammo uning oyoqlari Arklega (ot turi) o'xshardi, bu bilan eri uning zotli ekanligini nazarda tutgan edi. Rozalin yoshligidagi bu jihatni hech qachon yo'qotmagan (Enright A., 2015, 151). Rosalin keksa zamonaviy, jismonan kuchli, irodali va murakkab ona timsoli bo'lib, o'z muammolarini hal qilishda oilasini birlashtiradi. Rosalin xarakteri onalikning qurbonliklari, bosimlari va hissiy kurashlarini, shuningdek, tanlovining farzandlariga ta'sirini ochib beradi.

Makon va geografik koordinatalar romanda bir-biriga zid bo'lgan vaqtinchalik

tuzilish tamoyillarini belgilaydi. Enrayt roman ekspozitsiyasini Ballinaxoun tasviri bilan boshlaydi. Muallif voqealarga ko'p aralashmasa-da, lekin makon tasvirida ayni paytda uning tabiiy manzarasi va muhitini o'z xotiralari asosida ifodalaydi. Kleyr Barren okrugi manzarasi shunchaki roman uchun fon yoki voqealar ro'y beradigan makon emas. Aksincha, u insoniy tuyg'ular bilan to'qnashadigan va kengaytiradigan turli vaqtinchalik va geosiyosiy o'lchovlarni ta'minlovchi qadimiy manzara sifatida qabul qilinadi. Rozalinning keksayishi tufayli azob chekish hissi u yashaydigan qadimgi qoyali manzara va undagi turli geologik, tarixiy qatlamlar nuqtai nazaridan o'lchanadi va baholanadi. "Yashil yo'l" asari 1845–1849-yillardagi ocharchilik davrida och qolgan irlandliklarning achchiq hayotini badiiy ifodalagan. U shuningdek, irlandlarning kelib chiqish masalasini kinoya bilan ko'taradi va Irlandiya o'tmishi, zamonaviy Irlandiyaning qatag'on qilingan jihatlariga, jumladan ochlik, qashshoqlik, ijtimoiy tengsizlik, aqliy muvozanat va emigrasiyaga maqsadli ravishda ishora qiladi. Yashil yo'l ham ramziy ma'noda yangi yo'nalishni ko'rsatadi. Enraytning obrazlari, ayniqsa Rozalin, uy, oila, o'tmish, xotira bilan bog'langan. Avtomobildagi sayohat – Rozalin va uning katta qizi Konstansni eng yorqin xotiralari tasvirini qamraydi. Bundan tashqari, yashil yo'l shaxsiy va insoniylikdan tashqari istiqbolga va shunga mos ravishda qahramonning ruhiy olamiga buriilish uchun ikki tomonlama ehtiyoj bilan bog'liq. Rozalin halokatga uchragan Shimoliy Kleyrning eng muhim qirg'oq chizig'i Atlantika okeani, shuningdek, Galvey ko'rfazi va Aran orollariga tegishli. O'z keksa qahramoni kechinmalari va bu xushmanzara, sokin tabiat tasviri orqali Enrayt bir vaqtning o'zida o'z-o'zini anglash muhimligini, lekin undan ham muhimroq ma'nan kamolga yetgan, hayotiy tajribasi ulug', xatolardan xulosa qila olgan keksalik tamoyilini talqin etadi. Shu ma'noda, Rozalinning tugallanmagan hikoyasi va uning narsalar va makonning moddiy miqyosidagi o'rnini bilishga intilishi *"The Green Road"* romanining etuk roman ekanligiga ishora qiladi. Ammo yetuklik Enrayt uchun sobit holat emas, balki intilishdir, uning keksa qahramoni hayoti oxirigacha notinch, o'zgaruvchan va ziddiyatli bo'lib qoladi.

Rozalin xuddi mantra singari Emili Loulessning "Fontenoy, 1745" (Fontenoy, 1745) va Jeyms Manganning "My Dark Rosaleen" (Mening tushkun Rozalinim) she'rlaridan iqtibos keltirganda, ular keksa ayolning qarama-qarshi his-tuyg'ulariga metafora bo'lib xizmat qiladi, lekin bu ham uni Irlandiya tarixining noaniq nuqtalari, uy sog'inch, ayollik, sog'inch ramzi, milliylik, ijtimoiy-siyosiy intilishning mustahkamlashuvi bilan bog'laydi (Emily L., 2012, 133). Kiara Xoganning tahlil qilishicha, Klarens Manganning she'ridagi erkak timsoli ham tashlab ketilgan Rozalinga qaratilgan bo'lib, unga yordamga kelish va shu tarzda unga bo'lgan sog'inchini izhor etish bilan uning ayanchli holatini tiklashga intiladi (Ciara H., 2010, 131). Shunday qilib, she'rlar qizi Konstans "unda aytib bo'lmaydigan yuzlab xatolar bor"ligini kuzatganidek, Rozalinning notinch va norozi his-tuyg'ularini etkazishda dolzarblik va noaniqlik kasb etadi. Rozalinning yo'qotish hissi o'n to'qqizinchi asrning she'riy nolalari bilan parallel ifodalangan bo'lib, ular o'z navbatida Irlandiya tarixining oldingi davrlariga ishora qiladi. Rozalin boshidan kechirgan bu dunyo va "narigi dunyo" o'rtasidagi keskinlik jamoaviy va falsafiy xususiyatga ega. Rozalinning kenja qizi Xanna aktrisa bo'lish orzusida muvaffaqiyatsizlikka uchrab, alkogolizm va tug'ruqdan keyingi ruhiy tushkunlik bilan kurashadi va chaqalog'i bilan doimiy ziddiyatda bo'ladi. Konstans onalik haqida qayg'u bilan *"with no gap – or none that she could discern – between breast-feeding and breast cancer;*

between tending and dying” (emizish va ko’krak saratoni, parvarish va o’lim o’rtasida hech qanday bo’shliqsiz, u tushuna oladigan darajada) (Enright A., 2015, 94) vaqt o’tishini tezlashtirish haqida o’ylaydi. Konstans “do’kon oynasidan tushayotgan o’z aksini tanimadi”. Rozalin ham olti yosh, etmish olti yosh deya ta’riflangan o’zining yo’qolgan yoshligining vizual qiyofasini saqlab qolishga intiladi: “no longer recognized her own reflection coming at her from a shop window” (Uzoqdan orqa tomondan, har qanday yoshda bo’lishingiz mumkin) (Enright A., 2015, 196). Shu bilan birga, u o’zining keksa holatini melodramatik tarzda aks ettiradi va uyining qarovsizligini o’zining qarilik, qashshoqlik va charchoq hissi kuchayib borayotganining tashqi ko’rinishi sifatida ko’radi: “The shut-up rooms that she had abandoned, over the years; the pity of it; an old woman chased into a corner by her own house. The pity of it - an old woman” (U yillar davomida tashlab ketgan yopiq xonalari; afsuski; bechora kampirni o’z uyidan burchakka quvdi) (Enright A., 2015, 165).

Hafsalasi pir bo’lgan keksa Rozalin Rojdestvo kuni oilasini tark etadi va yashil yo’lda adashib qoladi. Uning tushdan keyin mashinada so’ngra piyoda boshlagan sayohati, balki o’z joniga qasd qilishning noaniq zarbasi, o’z o’tmishiga ziyorat qilish, oldingi holatiga qaytish, afsonaviy onalikni bekor qilish istagi va o’zini tinchlantirish hissiyoti hamdir. Buni quyidagi satrlarda kuzatishimiz mumkin: “This is why Rosaleen had come up here, to this wild place. She had come to cleanse herself of forgetfulness and of fury. To shout it loud and leave it behind”. (Mana shuning uchun Rozalin bu kulbaga keldi. U beparvolikdan va g’azabdan poklanish uchun keldi. Buni baland ovozda baqirish va hammasini ortda qoldirish uchun keldi) (Enright A., 2015, 265).

Rozalinning qadimiy go’shaga sayohati fitratining ijobiy tomonga o’zgarishidan dalolat beradi. O’zining o’tmishdagi hayotini va ayniqsa eri bilan bo’lgan har tomonlama ruhiy munosabatlarini ko’rib chiqqach, u tabiiy holda hayvon holatiga aylanadi: “Rosaleen’s head was hanging low like an old horse, she was on all fours and the stones hurt her knees [. . .] but she couldn’t turn back, she had no confidence in the road, she thought it might be disappearing behind her. This is where Rosaleen was now. She had fallen into the gap”. (Rozalin to’rt oyoqda, boshi qari otga o’xshab osilib turardi, toshlar esa tizzalarini og’ritardi, ammo u orqaga qaytolmasdi, chunki u yo’lga ishonmasdi, yo’l uning orqasida yo’qolib qolishi mumkin deb o’ylardi. U bo’shliqqa tushib qolgandi) (Enright A., 2015, 266). Uning ushbu holati keksayib qolgan ayolning holdan toygani, oyoqlarida yurolmasdan hayvon singari harakatlanishi, qo’ruqdan uyiga qaytolmasligi yosh bilan izohlanganda yoshi o’tib qolgan ayollarning zaif ekanligidan dalolat beradi. U tushgan tubsizlik moddiy va tarixiy, lekin ayni paytda tush va alahsirash ham edi. Tarixiy tubanlikdan chiqmaslik, uning muhtojligi va zaifligi irlandlarning 1845–1849-yillardagi ocharchilik davridagi qiyinchiliklarini eslatadi. Rozalin sudralib borgan bu xavfsiz joy “a famine cottage” ocharchilik davridan qolgan kulba edi: “There was a little ruin of a house up here, and she would be safe inside [. . .] but first she had to cross the hungry grass in front of the doorway [. . .] of course, after she crossed the hungry grass then she would be hungry for ever. That was the curse of it” (Agar u ushbu xaroba uyga kirsam, u yerda xavfsiz bo’lardim, ammo kirishdan oldin u albatta eshik oldidagi yovvoyi o’tlarni kesib o’tishi kerak, och o’tlarni kesib o’tganidan so’ng u ichkarida abadiy ochlikda qoladi) (Enright A., 2015, 273).

Yovvoyi o’tlar bilan bog’liq taqiqlarning vahimali tabiatiga qaramay, Rozalin, hayotning

qashshoqligi, hamma ishtirok etadigan hayvon-inson tabiati, barcha tirik mavjudotlarning ochko'zligi, o'tmishda ocharchilikda qolgan irlandlarning da'volarini va hozirgi paytda tushkunlikka tushgan irlandlarning hissiyotini anglab, kulbada tasalli topadi. Garchi Rozalin haqiqatan ham o'zini kashf qilish yo'lida azoblangan, jaf chekkan bo'lsa ham, unga bo'lgan munosabatlarini qayta kashf etgan va uni hayotga qaytargan farzandlari tomonidan qutqariladi. Ammo bu Rozalinga yengillik olib kelmaydi va baxtni kafolatlamaydi. Oqibatda u uyini sotadi, shuncha yillar hayot kechirgan uyi kimsasiz, bo'sh qoladi. Madiganning bo'sh uyi buvisining Bulavundagi tashlandiq dala hovlisi va Nokauns tog'i Flaggi qirg'og'i yaqinidagi kulba uyga o'xshab kimsasiz qoladi. Manzaradagi bu bo'shliqlar oddiylik, o'tmish bilan hisoblashish zarurati va insonning borliq tabiatiga kirib borishga bo'lgan doimiy izlanishlari haqida abadiy eslatmalar bo'lib xizmat qiladi.

Rozalin qizi Konstansning zamonaviy uyiga ko'chib o'tadi; uning so'nggi noaniq hayoti vaqtinchalik shahar chetidagi uyda sodir bo'ladi, u erda u zamonaviy hayotning global va ildizsiz tabiati bilan yuzma-yuz keladi. Enrayt qahramoniga o'z o'limini boshdan kechirishga imkon berib, keksalik pallasining hissiy jihatdan murakkab tomonlarini ochib berdi, ammo tanqidiy gerontologiya g'oyalariga muvofiq qarish bu ochiq adashish, xatolik jarayoni ekanligini, an'anaviy ravishda qabul qilinganidek, donolik yoki xotirjamlik bilan tenglashtirib bo'lmazligini ta'kidlaydi. Enraytning ta'kidlashicha, onaning ishtirok etmasligi badiiy adabiyotning simptomatik xususiyatidir va shuning uchun romanga onaning kiritilishi "g'alati, g'ayrioddiy va qiyin qaytish" ekanligini bildiradi. Rozalin matnda qattiq nazorat qiluvchi ona va farzandlari hayotining asosiy tayanchi sifatida o'z taqdiridan chetlashtiriladi, kamchiliklari va nuqsonlari bilan murosaga kelish va dunyoni tushunish uchun davom etayotgan kurashida holdan toygan ayol sifatida o'zini qayta kashf etadi. Romanning yakuniy so'zlarini ham Rozalin aytadi, ammo bu safar uning noroziligini bartaraf etish va tashvishlaridan voz kechishga ishora qiladi: *"I have paid too little attention," she said. "I think that's the problem. I should have paid more attention to things"* (Men juda kam e'tibor berdim", dedi u. *"Menimcha, muammo mana shunda. Men hammasiga e'tiborliroq bo'lishim kerak edi*) (Enright A., 2015, 310). Onalarning e'tiborli bo'lishi bilish nazariyasi va psixoanalizda asosiy tushuncha ekanligini adiba ushbu jumlar orqali ifodalaydi.

E'tiborning ong va bilimni shakllantirishdagi roli faylasuflar va bolalar psixologlari tomonidan keng muhokama qilingan. Avvalo, e'tibor axloqiy va falsafiy tafakkurning, shuningdek, estetik ijodkorlikning muhim jihati sifatida belgilangan. Masalan, Saymon Veyl barcha e'tiborimizni obyektga qaratish – yaxshilikni namoyon qilish, haqiqatni kashf qilish va san'at asarini yaratishning asosiy usuli, deb ta'kidlaydi (Simone W., 2009, 284). Shunday qilib, Rozalinning yakuniy xulosasi orqali Enrayt romanida kitobxonlarining faolligi va uning markaziy ramziy xarakterini izlash o'rtasidagi uyg'unlik ifodalanadi. Enrayt *"The Green Road"*da ochlik va to'qlik – ushbu romanning ikki asosiy metaforasi bo'lib, bu nafaqat jamiyatdagi norasolik, balki bosh qahramon uchun ham ruhiy xotirjamlikning yo'qligini ifodalaydi. Yozuvchi Rozalinning taqdiri yoki u taqdim etgan muammolarni aks ettirib, keksa ayolni umidsiz, shikoyat qilmaydigan, nomukammal sifatida tasvirlaydi va bu bilan zamonaviy Irlandiyadagi keksa ayolning psixologik tasvirini namoyish etadi.

XULOSA

Enrayt asarlarida ona ruhiyatini ochishda psixoanalitiklar nazariyasiga tayangan

va onaning turli qirralarini oila, ona-farzand munosabatlarida ochib berilgan. Enraytning asarlaridagi ona obrazlari rang - barang bo'lib, ko'pincha an'anaviy stereotiplarga qarshi turadi. Adiba deyarli barcha asarlarida onalik mavzusiga murojaat qilib, uni turli qirralarda gavdalantiradi, shuningdek, oilada onani yo ikkinchi darajali yoki mavjud emasdek tasvirlaydi. Yozuvchi romanlarida ona asardagi qahramonlarning shaxsiyati qayta tiklanadigan subyekt sifatida tasavvur qilinadi. Yozuvchi *"What Are You Like?"* romanida ona va farzand munosabatlarining nafaqat moddiy, balki ruhan bog'liqligini o'ziga xos uslubda aks ettiradi. *"The Green Road"* asari kekxa yoshdagi ayollar ruhiyati psixologiyasiga qaratilgan bo'lib, undagi bosh obraz Rozalin orqali insoniy tuyg'ular, qarilik holati, ijtimoiy tengsizlik, keksalarning ichki dunyosi va tashqi qiyofasi metaforik tarzda ochib berilgan. Romandagi ona obrazi Irlandiyaning o'tmishi, qatag'on yillari, qashshoqlik, ocharchilik davri bilan bog'langan, shuningdek turli kasalliklardan aziyat chekkan ayollar xususiyatlariga e'tibor qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Фрейд З. Введение в психоанализ. Питер. 2007. – С. 384 // Sonu Shamdasani. Jung and Making of Modern psychology: The Dream of a Science. Cambridge. 2003. – P. 387.
2. Lacan, Jacques. Écrits: The First Complete Edition in English. Lacanian Psychoanalysis. Trans. by Bruce Fink, Héloïse Fink and Russell Grigg. –London: W. W. Norton, 2006. – 608 p.
3. Kristeva, Julia. The Kristeva Reader. Ed. Toril Moi. – New York: Columbia University Press, 1986. – 327 p.
4. Юнг К.Г. Критика психоанализа. Гуманитарное агентство. – М., – С. 355; Юнг К.Г. Психологические типы. 12.12.2011.URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/4132/4145>.
5. Kristeva, J. Tales of Love. Trans. Leon S. Roudiez. –New York: Columbia University Press, 1987. – P.254
6. Freud, S.The Uncanny Trans. L. Amtower. (1919) www-rohan.sdsu.edu/~amtower/uncanny.html, –DOA February 2, 2008. – 324 p.
7. Enright, Anne in Cartagena, 2008. cutoffthewoodsnow.blogspot.com/2008/02/anne-enright-in-cartagena.html. February 10, 2008. – P. 3-4
8. Marina Warner. Witchiness. – London Review of Books 31.16, 2009. – P.23.
9. Anne Fogarty. 'Someone whose kindness did not matter': Femininity and Ageing in Anne Enright's The Green Road. Nordic Irish Studies, Vol. 17, No. 1, SPECIAL ISSUE: Women and Ageing in Irish Writing, Drama and Film, –Dalarna University Centre for Irish Studies, 2018. – P. 131-144.
10. Emily Lawless, 'Fontenoy, 1745', Poetry by Women in Ireland: A Critical Anthology, 1870-1970, ed. Lucy Collins. –Liverpool: Liverpool University Press, 2012. – P.133-134.
11. Ciara Hogan, 'Lost Hero of the Past: Ruin, Wound and the Failure of Idealism in the Poetry of James Clarence Mangan', Études Irlandaises, 35.1, 2010. – P. 131-146.

REFERENCES

1. Freud, Z. (2003) Introduction to psychoanalysis. Peter. Sonu Shamdasani. Jung and Making of Modern psychology: The Dream of a Science. Cambridge. P. 387.
2. Lacan, J. (2006) Écrits: The First Complete Edition in English. Lacanian Psychoanalysis. Trans. by Bruce Fink, Héloïse Fink and Russell Grigg. –London: W. W. Norton. P. 608.
3. Kristeva, Julia. (1986) The Kristeva Reader. Ed. Toril Moi. New York: Columbia University Press. P. 327.
4. Jung, K.G. (1987) Criticism of psychoanalysis. Humanitarian Agency. M.: P. 355; Jung K.G.

- Psychological types. 12.12.2011. URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/4132/4145>.
5. Kristeva, J. (1987) *Tales of Love*. Trans. Leon S. Roudiez. –New York: Columbia University Press. P. 254.
  6. Freud, S. (1919) *The Uncanny* Trans. L. Amtower. www-rohan.sdsu.edu/~amtower/uncanny.html, DOA February 2, 2008. P. 324.
  7. Enright, A. (2008) *Anne* in Cartagena.coutofthewoodsnow.blogspot.com/2008/02/anne-enright-in-cartagena.html>. February 10. P. 3-4
  8. Marina, W. (2009) 'Witchiness', *London Review of Books* 31.16. P.23.
  9. Anne. F. (2018) *Someone whose kindness did not matter: Femininity and Ageing in Anne Enright's The Green Road*. *Nordic Irish Studies*, Vol. 17, No. 1, SPECIAL ISSUE: Women and Ageing in Irish Writing, Drama and Film. Dalarna University Centre for Irish Studies. P. 131-144.
  10. Emily, L. (2012) 'Fontenoy, 1745', *Poetry by Women in Ireland: A Critical Anthology, 1870-1970*, ed. Lucy Collins. –Liverpool: Liverpool University Press, 2012. P. 133-134
  11. Ciara, H. (2010) *Lost Hero of the Past: Ruin, Wound and the Failure of Idealism in the Poetry of James Clarence Mangan*. *Études Irlandaises*, 35.1. P. 131-146.